

Húsvéti népszokások a magyarországi horvátoknál

Ezzel a címmel tartott interaktív előadást **dr. Horváth Sándor** néprajzkutató, az ELTE Berzsenyi Dániel Pedagógusképző Központ Szláv Tanszék (Szombathely) vezetője, a Magyarországi Horvátok Keresztény Gyűjtőteménye (Peresznye) kurátora, az Óbuda-Békásmegyer Horvát Nemzetiségi Önkormányzat szervezésében.

A húsvétot megelőző böjti időszak és az ünnep hagyományait az előadó egy-egy tárgyhoz kapcsolva ismertette: a vajköpülőtől kezdve a mátkatálig, több, ma már nem használatos háztartási eszköz mellett különleges tárgyak és húsvéti szimbólumok mentén.

Az egyik legfontosabb húsvéti jelkép a *piros tojás*, melynek díszítése horvát hagyomány szerint a *viaszolás* mellett, karcolással is történhetett. A főtt tojást először pirosra festették, utána akár még lakkba is mártották, ami még sötétebb árnyalatot eredményezett. A karcolással így akár három színű mintát is ki tudtak alakítani a tojáson, mert a lakkozott rész sötétebb, a lakk nélküli festett világosabb piros volt, míg a tojánhéjig kapart rész fehérén villogott. A festett/ karcolt tojás ajándékba készült a locsolóknak és a keresztgyerekeknek. Húsvét hétfő országsgerte a tojásjátékok napja volt. A tojásokat összeütötték, gurították, dobálták – a játék célja az volt, hogy a tojásokat elnyerjék egymástól a gyerekek. Akinek összetört közben a tojása, az elveszítette azt. Hasonló játék volt a pénzbevágás is: egy pénzérmét próbáltak belevágni a tojásba úgy, hogy az feltörje a héját, és megálljon benne. Akinek ez sikerült, elnyerte a tojást. A gyerekek a feltört tojást mindjárt meg is ették, a böjti időszak után ez valóságos csemegének számított. A középkorban ugyanis böjtidőben nemcsak húst, hanem tojást, tejtermékeket sem fogyasztottak, ezek csak a barokk kortól kezdve váltak megengedetté a böjtben. A tojás tehát nemcsak szimbólum, hanem tényleges ajándék, illetve nyeremény volt a locsolóknak és gyerekeknek.

Piros tojás ajándékozásáról szól egy 1711-ből fennmaradt végrendelet, mely arról tanúskodik, hogy a piros tyúkmony (tojás) értéket képviselt. Az 1767-ből fennmaradt országos szabályozásnál, az úgynevezett úrbéri kilenc pontokban pedig a festett tojás a természetbeni járandóságok között szerepelt. A tojás szimbolikus jelentése révén a barokk szentképeken nemcsak pirosban, olykor más színben is feltűnik: ahogy a tojásból kikel a csibe, feltöri a héját, úgy kel életre a sírból Krisztus.

A húsvétot megelőző böjti időszak gyakran használt háztartási eszköze a *vajköpülő* volt. A magas hordóhoz hasonló edényben a zurbolóval csapaták ki a tej zsírtartalmát, így készült a vaj. A böjti időben ebből többet használtak, mert zsír helyett olvasztott vajjal készítették az ételeket, az edényeket is kisúrolták, kifőzték, hogy egy csepp zsír se maradjon bennük. A böjt szigorúságát jelzi, hogy egyes helyeken le is zárták a kamrát, ahol a zsírt, sonkát, kolbászt tárolták, hogy a család egyetlen tagja se férjen hozzá. Némelyek azonban még ennél is keményebb böjtöt vállaltak: kenyéren és vízen éltek a hamvazószerdától húsvét vasárnapig tartó negyven nap alatt.

Húsvét előtt, virágvasárnap Jézus Jeruzsálembé vonulására emlékeztek. A pálmaágakat mindenhol olyan növényvel helyettesítették, amit a természet engedett. A barka mellé néhol egy kis zöld ágat is tettek. A virágvasárnap *szentelt barkának*, mint szentelménynek általános üdvös hatást tulajdonítottak: jó termést, egészséget reméltek tőle. A templomból hazatérve a szentelt barkát a szoba falán a feszület mögé vagy az eresz alá helyezték, hogy az egész házra kiterjedjen az óvó, védő hatása. Sőt, a temetőbe is vittek, hogy a halottak is részesüljenek belőle. Dr. Horváth Sándor gyerekkori emlékét idézte fel: „Nardán nagyapám és később apám a templomból hazatérve a teheneinknek kis kenyérdarabba tekert egy-egy barkaszemet, ezt megetette velük, majd utána következtek a családtagok is a jó egészségért”. A szentelt barka egy év múlva más formában ismét szerepet kapott: az elégetett barka hamujával történt a böjt első napján, hamvazószerdán a hamvazkodás.

Kelet-Közép-Európában általánosan elterjedt szokás volt a türelemüveg készítése. A sok időt és önuralmat igénylő munka eredménye egy palackba épített alkotás, olyan jelenet, szoborcsoport, melynek elemeit a készítője a palack szűk száján keresztül helyezte be darabonként. A húsvéti ünnepkörhöz kapcsolódó türelemüveg a szenvedés eszközeit jelenítette meg, tartalmazta a keresztet és Krisztus megkínzásakor, keresztre feszítésekor használt tárgyakat: Krisztus fegyvereit, latinul az Arma Christi-t. Ezek száma akár harmincnál is több lehetett egy-egy ilyen türelemüvegben. Szerepelt köztük például Veronika kendője, az a kocka, mellyel Krisztus ruhájára sorsot vetettek, a töviskoszorú, a korbács, az oszlop, melyhez kötötték stb. A türelemüveg-készítés mai napig is szokásos szabadidős tevékenység. A barokk időből fennmaradt útmenti szakrális emlékeken az Arma Christi-t gyakran domború faragással ábrázolták magas, hasáb alakú tartóoszlopokon.

Miután nagycsütörtökön a feltámadási mise Glóriájáig elnémultak a harangok, időjelzésre és templomba hívásra is a *kereplő* szolgált. Az utcákon végighaladva, a kereplőt pörgetve jelezték például az esti nyolc órát, a nyugalomra térés idejét vagy a következő templomi szertartásra indulás időpontját.

Több horvát közösségben megmaradt a *pilátusverés* szokása, melynek eszköze a baraban (díszített, faragott fűzfavessző) volt. A bunyevácoknál és a Baranya megyei horvátoknál nagyhéten, legtöbb helyen nagycsütörtökön *botokkal* mentek a hívek a templomba, és ott a padokat verve zajt csaptak. A zajkeltés középkori hagyomány szerint azt a morajlást jelképezte, ami Krisztus halálakor hallatszott. Német XV-XVI. századi példa szerint a baraban szó Barrabbással áll kapcsolatban, akit bűnös volta ellenére Jézus helyett elengedtek. A nagyhéten szürkével árnyalt *fekete kendőt* kötöttek fejükre az asszonyok, a szent három napban azonban a gyász és böjt szomorúságát hangsúlyozva csakis teljesen feketét.

A böjt végeztével az első eledel csakis a *szentelt étel* lehetett. Ételszentelésre egy hímzett vagy szöttes terítővel letakart kosárba tették az ünnepi asztalra szánt ételeket, melyek szintén jelképes tartalmat hordoztak. A sonka Krisztus megtépázott testére, a torma a keserű szenvedésre, a piros tojás, vörösbor Krisztus vérére utalt. Vidékenként eltérő volt, hogy kalács, sós kalács vagy fehér kenyér került-e a kosárba. Már a XX. század elején leírt, majd eltűnt és ismét feléledő bunyevác hagyomány az alma „írása”, díszítése. Az eredeti bunyevác „*cifra alma*” úgy készült, hogy az almára írókával vitték fel a korommal kevert viaszt. A húsvéti cifra alma a magyar hagyományban is feltűnt. A szokás újraéledését, a hagyomány alakulását, „*korövetését*” mutatja, hogy ma más gyümölcsöt, akár narancsot is díszítenek.

Az *Emmauszba járás* szokása azokon a vidékeken élt, ahol a falu határában szőlőhegy volt. Húsvét hétfőn az itt levő borospincékbe hívták a barátokat, ismerősöket, arra járókat egy kis beszélgetésre, koccintásra. A húsvét hétfői evangéliumi jelenetet idézték meg ezzel: ahogyan a tanítványok együtt mentek az úton Jézussal, beszélgettek, majd együtt étkeztek – úgy tesznek most ők is.

Húsvét utáni vasárnap, fehérvasárnap a *mátkálás napja* volt. Főleg a Dráva menti horvátoknál élt ez a szokás, és több helyen ma is élő hagyomány. Ezen a napon a lányok örök barátnőt választottak, aminek jeléül egy mátkátalat vittek vagy küldtek neki. Ebben a díszes porcelántálban gyümölcs-csel, finomságokkal lepték meg a barátnőnek kiszemelt lányt, és remélték, hogy a megajándékozott elfogadja a barátságot és egy hasonló tálat küld vissza. A kapcsolat egy életre szól, a testvéri viszonyhoz hasonló, fiktív rokonságnak felelt meg. Erre utal a „matka” szó jelentése is (anyácska). Húsvét vasárnaphoz és fehérvasárnaphoz, illetve a közte eltelt egy héthez kötődik a *fehér ing* viselésének szokása. Hagyományosan, az ókeresztény időkre visszamenve a húsvéti liturgia keretében keresztelték meg a már régóta erre készülő felnőtteket, a katekuménokat. Ők az ekkor kapott fehér ruhában jártak egy hétig, így mutatkoztak be a közösségnek. Innen ered a fehérvasárnap elnevezés.